

**КОЖОЛЯНКО ГЕОРГІЙ. ЕТНОГРАФІЯ БУКОВИНИ.
ЧЕРНІВЦІ: ЗОЛОТІ ЛИТАВРИ, 1999. Т. 1. 384 с., іл.; 2001.
Т. 2. 424 с., іл.; 2004. Т. 3. 392 с., іл.**

Вагомим результатом багаторічної дослідницької праці чернівецького етнолога Георгія Костянтиновича Кожолянка стало видання трьох томів “Етнографії Буковини”, у яких традиційна культура населення краю висвітлена з належною повнотою і в комплексі. Автор відтворив історичні передумови її формування, окреслив усі компоненти звичаєвого громадського і сімейного укладу життя людей, описав і систематизував майже всі здобутки матеріальної і духовної сторін народної культури. Все це реалізоване на тлі загальноукраїнських реалій традиційної культури, а також у контексті взаємовпливів між культурами українців і сусідніх народів, зокрема молдаван і румунів.

Наведена у томах конкретна етнографічна інформація, звичайно ж, викликає довір’я насамперед тому, що дуже вагома її частина зібрана автором у ході багатьох експедиційних досліджень, матеріали яких передані на зберігання до Державного архіву Чернівецької області і в ньому відповідно зафондовані й оформлені. Паралельно при аналізі численних етнографічних явищ автор удаю використує наукову спадщину багатьох дослідників культури і побуту буковинців у минулому, зокрема спостереження і висновки В. Шухевича, Р. Кайндля, Ю. Федьковича, І. Франка, В. Гнатюка, Г. Купчанка, В. Охримовича. У пошуках українських етнокультурних аналогій дослідник краю вільно оперує етнографічним матеріалом, що його наводили у своїх працях П. Чубинський, М. Сумцов, М. Грушевський, Д. Анучин, Д. Зеленін, О. Єфименко, а також українські етнографи другої половини ХХ ст. Ю. Гошко, В. Наулко, В. Скуратівський, В. Баран, Н. Гаврилук, О. Дей, Р. Кирчів, О. Кравець, А. Пономарьов, Р. Чмелик та інші. З абсолютним довір’ям автор чи не надміру цитує дослідників української діаспори В. Шаяна, С. Килимника та деяких інших.

Як відомо, Північна Буковина, етнографічні явища якої стали об’єктом дослідження автора, є географічним та історико-політичним терміном, а не етнографічним, фактично, частиною широкого історико-політичного поняття “Буковина”. Враховуючи це, український дослідник мав би відобразити це вже у заголовку або ж принаймні у Вступі чітко зазначити, що йдеться не про дослідження етнографії всієї Буковини, а лише про її сучасну українську частину, що адміністративно є Чернівецькою областю України. Зважаючи на етнографічні реалії, уже попередні дослідники цього українського краю виділяли у ньому Буковинське Поділля і Буковинську Гуцульщину. Г. Кожолянка також часто оперує цими етнографічними означеннями, але паралельно з ними послуговується і деякими іншими, як-от Прутсько-Сіретське межиріччя (I, с. 81), Закордонна (Руська) Буковина (I, с. 81), Буковинське Прикарпаття (I, с. 244), Верхнє Попруття (I, с. 296), Верхнє Буковинське Попруття (I, с. 296; II, с. 216, 355), Буковинське Передгір’я (I, с. 301; II, с. 188), Прутсько-Дністровське Межиріччя (I, с. 47), рівнинна зона (II, с. 252) та інші. Це дуже інтригує у тому плані, чи шановний дослідник мислить

означені поняття як субетнографічні райони чи підрайони, чи просто подає читачеві інформацію про географічну співвіднесеність окремих етнографічних явищ. Зовсім не критикуючи автора рецензованої праці за впровадження у науковий обіг цікавих субетнотопонімів, усе ж зазначимо, що у найбагатшому на сьогодні за фактологічним етнографічним матеріалом дослідженні про українську (Північну) Буковину варто було б деталізувати відмінні особливості етнокультури тих субетнотопонімів, якщо вже вони називаються.

Не можна не зауважити, що окрім використання автором означених субетнотопонімів, чимало явищ культури і побуту локалізуються за адміністративним принципом, як-от Вижниччина (I, с. 183, 200, 216, 223 й інші), Кіцманщина (I, с. 203, 204, 298; II, с. 180–186), Заставнівщина (I, с. 209, 262 й ін.), Путильщина (I, с. 213, 216, 273 й ін.), Глибоччина (I, с. 219; II, с. 193 й ін.).

Відчутною є недостатність відомостей про чисельність та географію розселення національних меншин краю. За національним складом Чернівецька область на тлі інших областей України досить виділяється. Коли у всіх областях, за винятком ще Закарпатської і не беручи до уваги Кримської АР, другою за чисельністю національністю після українців є росіяни, то у Чернівецькій області, за переписом 1989 р., другою за чисельністю національною групою були румуни (10 %), третьою молдаване (9,3 %), росіяни становили 6,3 % населення області¹, проживали також євреї, поляки та представники інших національностей. За українським переписом населення 2001 р., співвідношення національностей в області дещо змінилося: частка українців виросла до 75 %, румунів – 12,5 %, молдаван – 7,3 %, росіян – 4,1 %, поляків – 0,4 %².

Чимало було євреїв. Особливо помітною є зміна відносної частки серед населення області румунів і молдаван. У цьому зв'язку була би дуже цікавою позиція автора щодо голосної політичної і наукової полеміки про окремішність чи тотожність національної віднесеності обох носіїв названих етнонімів. Чи етнодемографічна статистика тут не вказує на певну трансформацію самоідентифікації молдаван на користь румунів? Окрім цього, дуже доречною у дослідженні була б інформація про характер та географію розселення румунів і молдаван в області.

І все ж, головний зміст праці становить матеріальна і духовна культура українців краю, хоч знайшли відображення і деякі аспекти етнокультури румунів та молдаван, зокрема народний календар і весільна обрядовість. В історичному розвитку і з багатьма фактологічними ілюстраціями простежено системи землеробства у краї, починаючи від підсічно-вогневої, що побутувала тут ще у XVIII – на початку XIX ст. (I, с. 85), та перелогової паралельно у тому ж часі й завершуючи докладним розглядом землеробського трипілля і багатопілля. Належна увага приділена висвітленню традиційного досвіду вирощування найпоширеніших у краї культур кукурудзи, під яку відводили до 25–30 % орної землі (I, с. 87), жита, пшениці, вівса, картоплі, а також деяких технічних культур – конопель, тютюну та інших. Достатньо повно висвітлені й особливості традиційного досвіду землеробства краю залежно від географічної зони і від величини господарств.

¹ Макарчук С. А. Етнічна історія України. Навч. посібник / С. А. Макарчук. Київ, 2008. С. 319.

² Дністрянський М. С. Етнополітична географія України / М. С. Дністрянський. Львів, 2006. С. 477.

У рамках класичного інтересу етнографії повно описані ручні і тяглові знаряддя обробітку ґрунту, збирання врожаю, обмолоту зернових (I, с. 90–104), серед них сапки, граблі, серпи, коси, рала, сохи, плуги, борони, культиватори, молотарки кінні та інші. На жаль, деякі означення окремих знарядь чи їхніх якостей не кожного разу є переконливими. Важко, зокрема, повірити, що плугом Фойлера, який тягнуло двоє коней, за день виорювали 16 моргів поля (I, с. 94). Можливо, плугом і можна було виорати 16 моргів, але ніяк не двома кіньми. Так само штучним виглядає протиставлення за географічним та технічним принципами косі серпові. Мовляв, межа переважання серпа над косою на кінець XIX ст. проходила... через Ніжин, Київ, Житомир, Шепетівку, Тернопіль, Чернівці й далі на захід (I, с. 101) або ж, що “косою можна зібрати врожай у коротші строки” (там само). Косу і серп аж ніяк не можна протиставляти, насамперед тому, що вибір того чи іншого знаряддя залежав від висоти стебел злаків, від їхньої полеглості тощо, і те, що можна було вижати, іноді було недоцільно або й просто неможливо скосити, у тому числі косою з грабками. Напевне, що у процесі розвитку знарядь збирання зернових культур коса появилася пізніше серпа, але є фактом, що коса є також дуже давнім знаряддям праці. У всякому разі, зображальні джерела вже з XVI ст. показують селянина з косою, рівно ж маємо масу зображальних, писемних та усних джерел про повстанців з косами у XVI–XVIII ст., а отже, писати, що “коса була досконалішим знаряддям” (I, с. 101) від серпа, не зовсім точно, – вона була просто іншим знаряддям. У цілому в змістовному підрозділі “знаряддя збирання врожаю” зустрічаються певні малоймовірні фрази, наприклад про те, що перевесла для в’язання снопів “скручували з осоки чи сіна”, що взимку селяни молотили зернові “на замерзлому льоду озера або річки” (I, с. 102), що були якісь молотарки “кінні з паровою тягою” (I, с. 103) й ін.

Досить повно у тритомній монографії проаналізовані різні соціальні та етнографічні типи поселень Буковини у їхній залежності від топографії місцевості. У рівнинних районах були більше поширеними вуличні та вулично-квартильні поселення, на горбистих територіях – безсистемні та безсистемно-гніздові, в горах – більше половини дворів поселення розташовувались на 5–6 віддалених до кількох кілометрів хуторах (I, с. 117, 125). Так само у залежності від топографії розглянуто поширення різних типів дворів: замкнених типу гражди (найчастіше у горах), напівзамкнених перехідного типу між закритим двором і садибою з незв’язаними спорудами, Г та П-подібні садиби з нескладною огорожею із жердин у своїй передній частині, садиби з вільним розміщенням будівель. При цьому простежується взаємозалежність будівель садиб від типів дворів: хат, комор, оборогів, “куч” (свинарників-курників), погребів, курників, кошиць та ін. З належною повнотою узагальнено багату інформацію про народне житло Буковини: варіанти планування, особливості екстер’єру та інтер’єру власне хати, описано різні види тимчасових жител та господарських будівель на пасовищних полонинах і в лісах, де проводилася заготівля деревини: застайки, колиби, стаї, зимарки та ін.

Чимало нових сюжетів упровадив автор дослідження у висвітлення питання про техніку будівництва народного житла, починаючи від повір’їв про вибір місця під спорудження житла і завершуючи оформленням гребеня на верху даху. Найпоширенішими на Буковині були дві техніки будівництва жител з дерева: зрубна і каркасна. Переважала зрубна, і не тільки у гірській місцевості. Замки, у які в’язали чи то колоди, чи

то протеси зрубу, були різними: “в лапу”, “в каню”, “в охлоп”, в “німецький замок”, “в угли” та ін. Колоди у зрубі скріплювались тиблями та зарубками в кутах (“в лапу”, “в півку”), а також дерев’яними чопами. Протесні зруби з внутрішнього боку, тобто в інтер’єрі хати, “гимблювали”, вони ставали рівними і гладкими, так що їх можна було мити. Таке житло називали “мита хата” (I, с. 183). Зі зменшенням можливостей селян забезпечувати свої потреби лісоматеріалами у низинних районах вже від початку ХХ ст. стали більше використовувати каркасну техніку будівництва жител, як її називає автор – стовпову (I, с. 185), що виступала тут у кількох варіантах: на стовпах у закид; на стовпах з вальками; на стовпах з кілля та ін. При цьому в монографії подається також техніка виконання різного роду робіт, пов’язаних з будівництвом житла: укладення стелі, монтування вікон і дверей, зведення даху і його покриття, добудова прижитлових приміщень та ін.

Виятково позитивною особливістю видання є те, що весь текстовий матеріал, і тут ми говоримо про всі три томи монографії, дуже багато ілюстрований зображальними джерелами, які з очевидною доказовістю розкривають саму суть явищ матеріальної і духовної культури.

Можливо, ще повніше розкрито народний досвід буковинців, вікові традиції зі сфери одягової культури. Є докладні описи селянських занять, пов’язаних з вирощенням і обробкою волокнистих рослин, розведенням овець і обробкою вовни, виготовленням тканин, ремінь і хутра, декоруванням одягових виробів вишивкою, кольоровими металічними бляшками, кольоровою аплікацією із тканини, бісером і склярусом, позументами і т. д. Одягова культура розглянута у монографії з урахуванням її локальних субрайонних особливостей, утилітарного чи обрядового призначення, використання у чоловічому, жіночому чи дитячому комплексі, у літній чи зимовій ноші тощо. Цікавою є інформація про локальні назви багатьох предметів одягу чи їх компонентів: фота, рікля, гопанка, бати, піснявки, заснівки (I, с. 261), почечірниця, разівка, фота з фустами, букурія (I, с. 266), іцарі, бунда, сочаванка, мунтяник, цурканка (I, с. 268) та ін. Одягова культура, повторимось, прекрасно ілюстрована.

У розділі про народне харчування відносно повними є сюжети про види посуду і кухонне начиння, необхідне для приготування їжі, про повсякденну буденну їжу і режим харчування, способи приготування хліба та страв із кукурудзяних та інших зерен, асортимент молочних страв і виробів, види напоїв, серед них “горівки”, “палянки”, “пуйки”, самогонки, “спотикача”, вина, вишняку, меду та ін. Окремо подано опис святкової та обрядової їжі та способи її приготування, зокрема страв, властивих для поминальних обідів, Святвечора та інших календарних чи сімейних подій.

Другий том монографії повністю присвячений етнографічним аспектам сім’ї та сімейного побуту буковинських українців з наведенням певного порівняльного матеріалу про весільну та іншу сімейну обрядовість у буковинських румунів та молдаван. Відомості про форму і структуру сім’ї у буковинців подані, можливо, більше в історико-соціологічному вимірі, ніж в етнографічному, хоча досить випукло окреслені функції членів сім’ї, зокрема батька і матері, молодшого подружжя, неодружених синів і дочок, дітей, розглянуті особливості буковинської термінології на позначення родинного стану членів сім’ї та їхніх родичів, як-от: дідо, тато, неньо, матка, нота, вуйко, вуй,

вуйна, матуша, тета, кітка (тітка), непом, непота, унук, унука, син, зять, дочка, невістка, “звидиничні” діти, бенкарти, байструки, бахури, приймак, приймиш, годованець, годованка й ін. (II, с. 33, 35, 40). Зазначено про велику роль сімейного виховання у передачі етнокультурної традиції.

За обсягом тексту найбільше матеріалу присвячено сімейній обрядовості: родинно-хрестильній (с. 45–86), весільній (с. 87–330) та похоронно-поминальній (с. 331–398). При тому кожний із названих тематичних розділів, а особливо розділ про весільну обрядовість, доповнений значною ілюстративною інформацією польового походження: конкретними записами “сценаріїв” дев’яти весіль, у тому числі трьох з Буковинського Передгір’я, двох з району Нижнього Черемоша та Верхнього Буковинського Попруття, двох з Прутсько-Дністровського межиріччя та двох – з Буковинської Гуцульщини. Цей же розділ доповнений також записами “сценаріїв” румунських та молдавських весіль. Усі записи супроводжуються великою кількістю весільних пісень. Що особливо потрібно відзначити, зміст пісень з усіх весіль майже не повторюється. Аж дивно, що у кожному селі обряд освячення шлюбу тотожного сценарію від сватання до “пропою” і “завивання” знайшов своє власне індивідуальне пісенно-поетичне оформлення. Перед тим, як навести різні варіанти весільного дійства на Буковині, автор подав інваріантний аналітичний розгляд буковинського весілля, який безумовно є аналогічним українському інваріанту взагалі. І буковинське весілля розпочинається зі сватання, оглядин і заручин (II, с. 105–107), знає обряд запрошення на весілля, випікання “колача” (короваю), вінкоплетини і розплітання коси, церковне вінчання, покривання молодої хусткою і посад, забирання молодої молодим, “пропій” тощо, хоч є в узагальненому варіанті буковинського весілля певна специфіка. Вона виявляється, наприклад, у тому, що перед запрошуванням на весілля родичів і близьких молодий і молода окремо відвідували цвинтар, щоб вклонитися своїм померлим родичам (II, с. 111); у переважанні назв “колачі”, “батькові колачі” на більшій частині Буковини на позначення головного обрядового весільного печива – короваю (II, с. 115); у зустрічі перед церковним вінчанням почту молодого і почту молодої у центрі села (II, с. 145), – хоча в окремих місцевостях почет молодого заходив до дому молодої, звідки вже разом молодий з молодою направлялися до церкви – так, як це було і в інших районах України (там само). До специфічних буковинських компонентів весільної обрядовості можна віднести також виглядання молодою почту молодого крізь отвір калача (II, с. 151–152); значну роль ще у XX ст. церемоній, пов’язаних зі схваленням “чесності” молодої чи осудженням, якщо молода її не зберегла (II, с. 162, 181, 261 й ін.). Специфічністю буковинського весілля є так зване “похлібнення” (II, с. 185), “викуп батькових калачів”, “викрадання батька” тощо (II, с. 186–187).

Як уже зазначалось, у цьому ж томі узагальнено всі важливі компоненти родинної обрядовості на Буковині. Попри численні приклади локальної конкретизації, починаючи від повір’їв, що їх мусили дотримуватися вагітні жінки й породіллі, і завершуючи моральними обов’язками, що їх брали на себе баба-повитуха і куми, родинна обрядовість на Буковині має загальноукраїнський характер. І все ж, деякі її компоненти досить вирізняються. Це можна сказати про “колачини” родинного обряду – свого роду гостини на честь кумів і родичів з нагоди охрещення дитини; про так звані похрестини

– омивальне купання і обдарування дитини кумами (II, с. 65); про “випровадження дитини на свій хліб” (II, с. 66) – власне, відлучення її від грудей матері; про оригінальні колискові пісні (II, с. 67–68) та ін.

Загальноукраїнським духовним і символічним змістом сповнена обрядовість, пов’язана зі смертю людини, її похороном і пошануванням пам’яті. Це бачимо у ритуальному обмиванні тіла (II, с. 351), в одяганні покійника відповідно до його вікового і сімейного становища (II, с. 355), у виносі тіла покійника з хати і ритуальних зупинках похоронної процесії по дорозі до цвинтаря (II, с. 369), у влаштуванні поминального обіду на третій, дев’ятий і сороковий день після смерті (II, с. 373), у низці обрядових атрибутів. Найвиразнішою специфічною рисою похоронної обрядовості, і не тільки у буковинських гуцулів, але й у низинній місцевості, є влаштування ігор. Їхніми учасниками була, головню, молодь, а бавилися у подвір’ї чи в сусідній із тою, де лежить тіло померлого, кімнаті. У монографії описані деякі з ігор: свічечка, лубок, сточка, біндек, коблі, сорока, грушка, головешка, млин, дідо й баба та інші, які проводились у Прутсько-Дністровському межиріччі (II, с. 374–379), тобто на Буковинському Поділлі. Бачимо, отже, що на Буковині ігри при мерцеві спустилися з гір на долини. Оригінальне значення для літератури про похоронну обрядовість має наведення у праці численних зразків записаної із живої дійсності імпровізації похоронних голосінь (II, с. 379–392). Голосіння виступають як глибоко автентичні відображення української душі, її емоційності і потаємних образів, родинних цінностей, набожності, етичного характеру.

Підсумовуючи все написане про сімейну обрядність, автор робить переконливий висновок про те, що сімейні свята і обряди “були своєрідною школою, засобом пізнання світу, передачі законів і правил поведінки, норм звичаєвого права, вчили шанувати природу, шанувати старших” (II, с. 400).

Третій том рецензованого видання становить собою опис і наукову інтерпретацію народного календаря буковинців і супровідної йому обрядності. Тут знаходимо досить оригінальний огляд формування знань людської цивілізації про астрономічний календар і врахування їх в календарних системах древніх народів, зокрема в юліанському, а згодом в григоріанському календарях (III, с. 39–42). Доречним є історіографічний аналіз доробку етнографів, які писали про календарну обрядовість українців у минулому. Йдеться про дослідження XIX – початку XX ст., здійснені М. Максимовичем, Хв. Вовком, В. Шухевичем, Р. Кайндлем та ін., про праці другої половини XX ст. авторства О. Кувеньової, В. Скурагівського, О. Курочкіна, В. Борисенко, К. Кутельмаха, Р. Кирчіва, М. Глушка, І. Чеховського й ін., також і про доробок етнографів із середовища української діаспори – С. Килимника, О. Воропая, В. Шаяна й ін.

Порядок розгляду календарної обрядовості здійснений у дослідженні в традиціях української етнографічної науки: розпочато зимово-різдвяним циклом і через весняні свята та обряди, літній календарний цикл доведено до осінньої обрядності. Гадаємо, що жанр рецензії не зобов’язує передавати зміст великого тексту праці. Зазначимо лише деякі штрихи з того тексту. Отже, опис річного календарного циклу розпочато в праці від свята св. Дмитра, далі змальовано характерні риси повір’їв та обрядодій, що їх дотримувалися буковинці при відзначенні днів св. Козьми і Дем’яна, св. Михайла, св. Андрія, св. Варвари, св. Миколая, аж після цього добре передано духовно-психологічну

атмосферу селянської родини у дні підготовки до різдвяного Святвечора і самого свята Різдва Христового. Випукло окреслені головні обрядодії різдвяного свята з такими його компонентами, як дідух, кутя, урочистість вечері Святвечора, колядування, у тому числі з вертепом. Аналіз обрядності, пов'язаної з відзначенням старого Нового року, ілюстрований численними так званими маланковими обрядодіями, і, зокрема, такими, що мали характер народного театру з дійовими “особами” чорта, пана, пані, ведмедя, цигана, жида, “Маланки” та інших. При висвітленні обрядодій, пов'язаних із відзначенням Водяної куті, яку автор називає Голодною і тотожною з Багатою (III, с. 167, 168), і Водохрестя, описано чимало народних ворожінь, аналогічних з ворожіннями у часі відзначення днів св. Андрія і св. Варвари, акцентовано на традиційній вірі буковинців у тасмничу силу свяченої води, вказано на специфічно буковинську обрядодію щедрування дітей на водохресний Святвечір (III, с. 172). Опис різдвяно-зимового циклу свят завершено у дослідженні розглядом повір'їв і звичаїв, пов'язаних з днем Івана Хрестителя (Івана Предтечі), а власне народною приповідкою “Іван Предтеча забрав зимові свята на плечі” (III, с. 177).

З розділу “Весняні свята та обряди” дізнаємося про відзначення на Буковині Стрітня, Масниць, про народну звичаєвість, пов'язану з днями Великого посту, Вербної неділі й особливо Великодня. Подано докладні відомості про низку великодніх звичаїв та атрибутів: обрядовий хліб – паску, фарбовані яйця і писанки, “покання” крашанками, проведення гагілок, “колисок”, дитячих ігор. У тісному зв'язку з великодніми святами розкрито символіку відзначення Провідної неділі. З інтересом читаються сторінки, у яких йдеться про звичаї, що їх дотримуються буковинці у день св. Юрія, коли проводять “вигін” худоби на її літній випас на полонинах, переганяють худобу через ватру, що, за повір'ям, має очисну силу (III, с. 227), влаштовують Хресні ходи польовими дорогами, освячуючи засіяні ниви (III, с. 231).

Літню календарну обрядність найяскравіше ілюструють звичаї та обряди, що їх дотримуються буковинці у дні підготовки і відзначення Зелених свят та Івана Купала. Висвітлені народні уявлення про русалок і звичаєві перестороги у випадках контактування з ними, символічні навантаження клечання жител та подвір'я, форми поминання покійників на свято Трійці й забави молоді у Зелену неділю. Як свято молоді потрактовані купальські обряди, витоки яких ідуть з глибоких віків під впливом ще дохристиянського обожнювання Сонця. Як і через багато інших звичаїв і обрядів, так і через купальський вогонь, молодіжні ігри, купальське деревце, легенди про чарівну силу цвіту папороті, персонажі Купала і Марени, гадання та інші атрибути дуже виразно виступає загальноукраїнський пласт традиційної культури.

Висвітлення осіннього календаря у книзі розпочато з опису обрядодій, пов'язаних зі жнивими та обжинками, з поширенням жнив'яних толок, які на Буковині мають назву “клака”. Інформація розділу “Осінні обряди та свята” явно переконує, що основу майже всіх свят осіннього циклу в значно більшій мірі, ніж релігійно-християнське віровчення, становлять дохристиянські вірування у Перуна (свято Іллі), у магічну силу маку (свято Маковія), рівно ж свічок (свято Спаса) і т. д. Окремі осінні свята – св. Семена, свято Свічки, свято Світовида – автор навіть трактує як “рідновірські”. У своєму захопленні так званою РУН-вірою він іноді аж дуже сильно її опоетизовує, жалкує за

тим, що була витіснена християнством, більше того, вдається до негативних оцінок християнства у комплексі української традиційної культури. Мовляв, саме воно віками руйнувало тисячолітні надбання традиційного народного світогляду та благородні форми співжиття мешканців України з природою, топтало і нищило “давні святині наших предків” (III, с. 294). Навіть моторошно читати деякі окреслення ролі християнства на зразок: “дикість і безкультур’я тягнеться за християнськими проповідниками через тисячоліття” (III, с. 294) або наведені у праці цитати з В. Шаяна (III, с. 274, 321) та деяких інших авторів.

Аналітична частина третього тому завершується теоретичними роздумами дослідника про витoki духовності українців Буковини (Розділ VII). Очевидно, автор має рацію, вказуючи на генетичний зв’язок більшості компонентів сучасної традиційної культури українців, у тому числі буковинських, з дохристиянськими віруваннями та господарсько-побутовим укладом. “У дохристиянській рідній українській вірі, – пише він, – серед основних космологічних п’яти стихій світу – води, неба, землі, повітря, вогню – перевага надається землі” (III, с. 317). Бо й справді, особливе опоетизування землі, живильною силою плодів якої живе людина та до лона якої повертається у кінці дороги життя, пронизує і світоглядні уявлення українців, і всю їхню сімейну та календарну обрядність. Означені космологічні стихії в уявленнях українців виступали джерелом формування язичницького пантеону богів та дохристиянських вірувань узагалі (III, с. 321). Як і в другому томі, у третьому до аналітичного тексту також долучено чимало джерельних етнографічних матеріалів, що ілюструють календарну обрядовість краю (III, с. 325–370).

Зваживши весь зміст тритомного видання Г. Кожолянка, можемо зробити кілька принципових позитивних узагальнень:

- дослідження автора вперше в етнографічній історіографії обіймає всі сфери традиційної культури українців Північної Буковини (території нинішньої Чернівецької області);
- воно виконане на основі практично повного узагальнення доробку етнографів XIX–XX ст., які вивчали різні сторони культури і побуту буковинців у минулому, водночас для написання монографії залучено обширний пласт нової “польової” інформації, зібраної як особисто дослідником, так і його учнями;
- завдяки великій кількості нових “польових” джерел рецензована праця відзначається науковою новизною аналізу і трактування багатьох ланок традиційної культури буковинців, як-от функціонування комплексу найпоширеніших на Буковині сільськогосподарських культур та їх співвідношення у землеробстві взагалі (I, с. 84–90), побутування тих чи інших типів поселень і дворів у залежності від топографії території (I, с. 117–130), так само типів жител (I, с. 162–177), локальної своєрідності одягових жіночих і чоловічих комплексів (I, с. 266–277), своєрідності ритуальних поминальних печив і страв (I, с. 348–349);
- у висвітленні сімейно-побутової обрядовості науково свіжою є інформація про пісенний супровід обряду хрестин (II, с. 62–67), а також відносно вдала спроба реконструкції весільного обряду дохристиянської доби (II, с. 88–94). Зауважимо також, що фігурування у наведених обрядових піснях Буковини назв позабу-

ковинських міст та інших географічних об'єктів: Хотина, Львова, Кам'яця, Краковця, Дунаю та ін., – засвідчує інтеграцію буковинців у загальноукраїнський духовний простір (II, с. 256, 259, 283, 286; III, с. 55, 291 й ін.);

- незважаючи на те, що археологи наших днів у своїй більшості заперечують етногенетичний зв'язок українського етносу з трипільцями, ми, все ж, не осуджуємо за це шановного автора (III, с. 45 й ін.), бо й справді, дуже штучною вже є їх версія про трипільців, які дві тисячі років плекали свою культуру на території України, а потім знялися з рідного краю і помандрували десь на Балкани;
- нарешті, повторимось, відзначимо дуже автентичне і репрезентативне значення фотодокументів, якими вдало і багато ілюстровані всі три томи і які самі собою подають логічну і досить повну інформацію про культуру і побут буковинських українців.

На жаль, вітаючи появу в доробку української етнологічної науки тритомної праці “Етнографія Буковини” Г. Кожолянка, не можемо не висловити кілька критичних зауважень, насамперед методологічного характеру:

- читаючи окремі сторінки рецензованих книг, якось проймаєшся острахом, що автор не завжди критичний у доборі інформації, використовуючи й праці науково-фантастичного характеру. Це, зокрема, стосується, монографії Ю. Канигіна, популярних статейок таких же популярних друкованих “метеликів” 80–90-х років ХХ ст., видань сумнівних творів нібито джерельного характеру, як наприклад так званої “Велесової книги” та ін.;
- ця малопояснювана відправна позиція автора у тій частині тексту, де мова йде про прадавню дописемну історію України, у тому числі Буковини, зумовила появу в книгах рецензованої монографії неймовірних фраз, що суперечать сучасним науковим поглядам, наприклад, що окремі науковці знаходять корені українського етносу від ХІХ–ХІІ тисячоліття до н. е. (III, с. 315), що на Подунав'ї вже за декілька тисячоліть до трипільців існувала держава Аррата, кордони якої на сході сягали Дніпра (I, с. 42) і т. п. З невластивою для відповідального науковця-історика легкістю автор, подібно до тасмничого автора “Велесової книги”, при висвітленні історичних процесів перескакує через тисячоліття, не пояснюючи при цьому ніякої змістовної спільності між собою тих тисячоліть;
- методологічного характеру неточності допускає автор при висвітленні питання про етнографічні форми сім'ї; він не зовсім правильно обмежує етнографічну “малу сім'ю” такою, що складається лише з двох поколінь (батьків і дітей) (II, с. 33), так само безпідставно ототожнює етнографічну “велику сім'ю” з патріархальною (II, с. 34); в етнології під “великою сім'єю” розуміють таку, в складі якої є дві-три чи кілька подружніх пар горизонтальної родинної близькості (одружених братів і сестер, як правило, “під владою” батька), патріархальною ж називають сім'ю тоді, коли в ній панує “патріархальний” уклад, навіть якщо за своєю етнографічною формою (двопоколінна, трипоколінна вертикальної родинної близькості) вона є “малою”.

Звичайно, на багатьох сотнях сторінок тритомного видання знаходимо чимало інших означень, пояснень, зауважень, які видаються сумнівними або неточними (хоча

на науковому рівневі праці вони помітно не позначаються). Назвемо деякі з них: рух готів у III-IV ст. н. е. “почався з північного сходу від українських земель” (I, с. 43), – точніше було б написати, що з північного заходу; “косячи, клачани (учасники толоки. – С. М.)... співають жартівливих пісень” (I, с. 76), – хто косив, то не скаже, що при тій роботі можна співати; молотарки “кінні з паровою тягою” (I, с. 103); з 1918 р. румунська адміністрація “всіма способами” захищала інтереси кріпосників” (I, с. 122), – це у XX ст. були кріпосники; розділ II другого тому має назву “Родинно-хрестинна обрядовість”, хоч у тексті розділу йдеться про родильні звичаї і обряди; у праці наводяться міркування М. Сумцова, Ф. Вовка, Є. Онацького про походження назви “коровай”, від себе автор пов’язує назву цього обрядового печива із символом Сонця (II, с. 115), хоч, можливо, назва “коровай” має чисто лінгвістичне пояснення як печива, що його “колом вили” і через це називали словом “коловай”, яке з часом трансформувалось у “коровай”, тим ймовірніше, що слово “вити” стосовно короваю збереглося у весільній пісні (II, с. 115–116). Видаються зайвими міркування автора про існування в Україні у далекому минулому звичаїв “умертвлення людей старшого віку” (II, с. 345–346), оскільки жодні джерела з історії Буковини про таке не згадують; якимсь недоладно писати, що “засновник давньоарійської віри Рама, який жив у V тис. до н. е., ...був вихідцем з українських теренів – із Скіфії” (III, с. 45), оскільки Скіфія – це реальність I тис. до н. е.; незвичним видається загальне означення “Дідуха” як останнього снопа, зжатого на ниві (III, с. 83), – можливо, так уважали в окремих селах Буковини, але аж ніяк у всій Буковині чи Україні; дуже вже штучним видається пояснення походження рефрену українських щедрівок “Ой дай, Боже!” спадкоємністю від язичницького “Ой Даждьбоже”; незвичним є окреслення передріздвяного Святвечора, Вілії – як Багатої куті у протиставленні до Голодної куті перед Водохрещами (III, с. 167–168), – у загальноукраїнській практиці апікатив “Багатий” вживався на означення передноворічного “Щедрого” вечора перед старим Новим роком; дуже суперечливим нашому волинському досвіду є твердження, що на Масницю “м’ясних продуктів їсти не можна було” (III, с. 182); очевидну етимологію слова “кутя” від українського ж “кути” (товкти) зерно, автор, йдучи за чужими “авторитетами”, штучно виводить від давньовірменського “kut”, “kutoy” (III, с. 317). Подібних сумнівних або ж не дуже переконливих фраз, міркувань, а то й висновків у трьох томах, на жаль, чимало. Професійний читач їх зобов’язаний помічати. Разом з тим, потрібно пам’ятати, що для справи розвитку науки і сумнівні твердження мають вагу, вони будуть стимулювати інших дослідників пильніше приглядатися як до генеральних проблем етнологічної науки, так і до специфічних та локальних виявів усього традиційного пласту культури і побуту українського народу.